

БАЛАЛАР БАҚШАСЫНДА ТІЛДІ ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАЗМҰНЫ МЕН ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУЫ

Адилбаева Г.Е.

*Шығыс мемлекеттік педагогика университеті
Мектепке дейінгі білім факультеті 2-курс студенті*

Андатпа. Баланың жасына қарай дамуы мынадай сатылардан өтеді: сәбилік шақ, ерте балалық шақ, мектепке дейінгі шақ, бастауыш мектеп жасы, жеткіншектік шақ, бозбалалық шақ, есею жайында шолу жасалған.

Abstract. The development of a child by age goes through the following stages: infancy, early childhood, preschool age, primary school age, adolescence, childhood, and adulthood.

Кілт сөздер: бала, даму, организм, материал.

Key words: child, development, organism, material.

Баланың жасына қарай дамуы мынадай сатылардан өтеді: сәбилік шақ, ерте балалық шақ, мектепке дейінгі шақ, бастауыш мектеп жасы, жеткіншектік шақ, бозбалалық шақ, есею.

Бала организмі жасына қарай дамуының әрбір сатысында белгілі бір дене өлшемімен және құрылысы мен әрі белгілі бір психикалық мүмкіндіктерінмен ерекшеленеді.

Психиканың бір жастық сатыдан екінші сатыға дамуы танымдық процестердің, сөйлеудің сондай – ақ сезімталдық еріктік сфераның жетілуін көрсетеді. Тілді дер кезінде және сапалы меңгеру балада дұрыс психиканың қалыптасуының және оның кейін жақсы дамуының алғашқы аса маңызды шарты болып табылады. Дер кезі дегеніміз бала дүниеге келген алғашқы күннен бастау, сапалы дегеніміз тілдік материал көлемінің жеткілікті болуы және баланың әрбір жас кезеңіне қарай тілді меңгеруге деген мүмкіндіктерін толық пайдалану.

Алғашқы жас сатысында баланың тілін дамытуға назар аудару маңызды, өйткені осы кезде баланың миы жедел өсіп, оның қызметі қалыптасады. Орталық нерв жүйесінің қызметі оның табиғи қалыптасуы кезеңінде жаттықтыруға оңай бейімделетіндігі физиологтарға белгілі. Жаттықтырусыз бұл қызметінің тіл дамуы тежеліп, тіпті мәңгі тоқтап та қалады.

«Тіл үшін,—деп жазады профессор М. М. Кольцова,— дамудың мұндай «киын-қыстау» кезеңі бала өмірінің алғашқы үш жылы болып табылады: осы кезге қарай негізінен мидың анатомиялық сөйлеу желісінің жетілуі аяқталады, бала ана тілінің басты грамматикалық формаларын меңгереді, мол сөз қорын жинайды. Егер алғашқы үш жылында сәбидің тіліне тиісті қыруар күш-жігер

жұмсауға тура келеді».

Баланың қалыптасуы көбіне педагогикалық ықпал етуге және оның қаншалықты ерте басталуына байланысты. Осыны ескере отырып, біздің елде балалар бақшалары (сәбилік және балабақша топтарымен) бастауыш, орта және жоғары мектептердің іргетасы, аса маңызды буындарының бірі ретінде халық ағарту жүйесіне енгізілген.

Балалар бақшасы балалардың жан-жақты дамуын — дене, ақыл-ой, адамгершілік және эстетикалық тәрбие беру мәселелерін алдына мақсат етіп қояды, оны тілді үйрету процесі кезінде жүзеге асырады.

Ясли мен балалар бақшасындағы мектепке дейінгі сәбилер мен балаларды тілге үйретудің мазмұны, жұмысты ұйымдастыру мен оқытудың негізгі әдістері «Балалар бақшасындағы тәрбие программасында» анықталған.

Мектепке дейінгі жастағы және сәби баланың үйренген тілінің мазмұны сезім органы арқылы қабылданған, санасында көрініс берген қоршаған болмыс болып табылатындығы белгілі: оның өзі, денесінің бір бөлігі, жақын адамдар, өзі тұратын бөлмесі, ол тәрбиеленетін балалар бақшасының ішкі бөлмесі, аула, парк, жақын маңдағы «көшелер, қала адамдардың еңбек процестері, әлі және тірі табиғат. Мектепке дейінгі ересек балалардың сөзінің мазмұнына айналадағы адамдар, табиғат жөніндегі аламның парызын түсінумен байланысты этикалық ұғымдар, қоғамдық өмірдің құбылыстары, мерекелер кіре бастайды. Сондықтан «Балалар бақшасындағы тәрбие программасы» тілді дамыту жұмысын балаларды айналадағы ортамен таныстыру жөніндегі жұмыспен, сондай-ақ көркем әдебиетпен біріктіреді және осы жұмыстың формасын анықтайды. «Программада...» тілді оқытудың негізгі екі формасы аталған: біріншісі — тәрбиешінің балалар бақшасының басқа қызмет-керлерімен еркін сөйлесуі, әңгімелесуі арқылы балалардың тілін дамыту жұмысы, екіншісі — тілді дамыту жөніндегі арнайы сабақтар.

Балалар бақшасында баланың еркін сөйлеуі: а) тұрмыста (таңертеңгі, кешкі жуыну, тамақ ішу т. б.), б) серуендеу кезінде, в) ойын процесі кезінде, г) айналадағымен танысқанда (қоғамдық өмірмен және жылдың барлық мезгілінде табиғатпен танысқанда), д) еңбек процесі кезінде (шаруашылық-тұрмыстық, қол еңбегі, табиғатта еңбек еткенде), с) мерекелер мен көңіл көтеру кездерінде, ж) мынадай арнайы сабақтар кезінде: математикалық, сурет салу, мүсіндеу, құрастыру, дене тәрбиесі, музыкалық сабақтарда қарапайым түсініктерді қалыптастыру кезінде болады.

Еркін сөйлесіп тіл үйренуге, қарым-қатынас пен танысу, сондай-ақ өз мінез-құлқын басқара білу құралы ретінде тілді үйренуге баланы анағұрлым қабілетті ете түсу үшін үш жастан бастап тілді дамыту жөнін дегі арнайы сабақтар енгізіледі. Сабақ үстінде бала өзінің сөйлеу қимылын тәрбиеші көрсеткен

үлгімен оның айтқан сөзімен (не істеу керек? және қалай істеу керек?) салыстыруға үйреніп, оқу іс-әрекетін басқа балалармен бірігіп орындай білуді үйренеді: түсіндіруді, әңгімені, музыканы бәрі бірге тыңдауды, суретерді диафильмдерді бірге көруді әңгімелесе білуді, дидактикалық ойындарға қатысуды, бірігіп ән салуды үйренеді; ол белгілі бір объектіге назар аударуға, өзін-өзі ұстай білуге, кезекпен сөйлеуге үйренеді. Сабақ үстінде балалар (болмыс құбылыстарындағы қарым-қатынастарды білдіретін жаңа сөздермен және грамматикалық формалармен бірге) жаңа білім алады, оқу жұмысын сөзбен ескерту мәліметтеріне сәйкес орындауға, өз жұмысын бағалай білуге үйренеді. Сабақтарда балаларды тәртіпті болуға үйретеді. «Программада,..» балалардың әрбір жас кезеңіне арналған баланың тілін дамыту жөніндегі арнайы сабақтардың мазмұны: «Айналадағымен таныстыру және тілді дамыту», «Табиғатпен таныстыру және тілді дамыту», «Тілді дамыту», «Көркем әдебиет», «Ана тілі» деген рубрикалармен беріледі.

Айналадағымен және табиғатпен таныстыру сабақтарында балалар бақылаған заттар мен құбылыстар, олардың іс-әрекеті, белгілері, қарым-қатынасы «зерттеу» объектісін құрайды, ал тәрбиешінің, ата-ананың балалар көрген нәрсені атаған сөздері олардың лексикасын байытудың бірден-бір көзі олардың диалогтік және монологтік тілін дамытудың өзіндік күш берушісі болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Федоренко Л.П., Фомиева Г.А., Лотарев В.К. «Мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту методикасы» Алматы, 1981
2. Адамбаева Ж. «Орыс мектебінің бастауыш сыныптарында тіл дамыту» Алматы, 2000.
3. Адамбаева Ж. «Орыс мектептеріндегі қазақ тілі сабақтарындағы тіл дамыту жұмыстары» Алматы, 1978.
4. Ibadullaev, K. (2022). Features of the organization and conduct of international assessment programs. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 6(6), 1-10.
5. Ibadullayev, Q. M. (2022). Specific Characteristics of Organizing and Conducting International Assessment Programs. *International Journal on Integrated Education*, 5(12), 140-143.
6. Ibadullayev, Q. M. (2022). Features of the organization and conduct international assessment programs. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 1(6), 2-10.
7. Ibadullayev, Q. M. (2022). The content and importance of establishing educational quality control. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 1(6), 12-19.

8. Ибадуллаев, К. М. (2022). Ўрта таълимга инновацияларни жорий этишнинг мамлакатимиз ижтимоий тараққиётидаги аҳамияти. *Экономика и социум*, (4-2 (95)), 887-890.
9. Ибадуллаев, К. М. (2021). Педагогик таълим кластери бўйича хориж тажрибаси. *Academic research in educational sciences*, 2(12), 1543-1551.
10. Rakhmatullaevich, M. K., Khayriddinov, B. K. (2023). Development of management competences in students. *Open Access Repository*, 9(3), 82-84.
11. Ximmataliyev, D. O.; Xayriddinov, B. K. (2023). Masofaviy ta'limda zamonaviy axborot va kommunikatsiya vositalarining ahamiyati. *Xalq ta'limi*, 1(2), 59-61.
12. Xayridinov, B. K.; Rajabova, L. E. (2023). Hozirgi kunda chet tillarini o'rganishning ahamiyati. *O'zbek filologiyasining dolzarb masalalari*, 1(1), 195-196.